

ילדה
נערה
חלוצה
רעיה
אמא
סבתא

צילה פונדק

בת – 91

תשרי תשס"ו

אשדות יעקב איחוד

ילדות

נולדתי במלחמת העולם הראשונה. בבית סגרו את כל החלונות והדלתות של יראו את הבית בלילה ולא יפציצו אותו. גרנו בבית קדמי גדול, בעיירה קטנה – ורבה, במחוז דובנו. לקחו אותנו אל הבית של סבא, אבא של אבא – רב שמיעלה, אבל לא הכניסו אותנו לבית. בחצר היה מקום לפרות, ושם הסתתרנו – אני וחנהלה, אחותי. היה חשש שאם הבולשביקים יגיעו הם יתקפו אותנו. הייתי אז בת 4. אני זוכרת את תחושת הפחד.

לסבא היה בית גדול. בצדו האחד היה חדר שבו סבא למד. בבית היו חדרים נוספים, חדרי שינה וחדר אורחים גדול. היינו הולכים לבקר את סבא לעיתים קרובות. העיירה הייתה מלאה בגויים ופחדנו מהם. אבל אצל סבא הרגשתי בטוחה. הייתה לו חצר גדולה עם עצי פרי. אני זוכרת את סבא בודק את עץ האגסים, כאשר הוא מצא אגס בשל הוא הגיש לי אותו, את התמונה הזו אני לעולם לא אשכח.

סבתא הייתה מאד דתייה. אני זוכרת את טכס חפיפת הראש של סבתא. הייתה לה בעיה בזמן חפיפת הראש. אם הראש גלוי לתקרה, זה נחשב בעיניה כאילו הוא גלוי לשמים, ואלוהים רואה אותך. לכן, כדי שהיא תוכל לחפוף ראש אחותי ואני החזקנו מטפחת גדולה, שהסתירה את התקרה.

אחותי חנהלה נחשבה לחכמה ואני נחשבתי ליפה. כולם קראו לי צילה היפה. כאשר היינו רבות אמא לא ידעה איך להפריד בינינו. אבא, איזה אבא נפלא... אבא היה מתיישב ומברר מי היה אשם. אם אני הייתי אשימה הוא היה מזיז את הכסא אל חנהלה וספר לה סיפור, כאילו שאני לא קיימת.

אמא שלי הייתה יפה מאד והפולנים קראו לה מלכה. אמא הייתה אישה מאד נוחה. אני לא זוכרת שהיא צעקה עלינו או הרביצה. אני זוכרת שבאתי בשמחה הביתה וספרתי לאמא שאני יודעת 4-5 מילים בעברית. אמא תמיד הייתה בבית היה לנו בית גדול וטידורה טיפלה בו. אמא עסקה בעיקר בבישול.

אמא לא טיפלה בנו כי היינו עשירים וזה היה מקובל שיש משרתת או מטפלת. טידורה הייתה העוזרת שלנו בבית, בשבילי היא הייתה כמו אימא, ואפילו יותר מאימא. דברתי איתה אוקראינית. לאבא היה טחנת קמח וטידורה עבדה שם.

כשנולדתי אבא הביא אותה הביתה כדי שהיא תטפל בי. היא עדיין לא הייתה נשואה. ידעתי שאני יכולה לסמוך עלי והיא תעזור לי בכל מצב. בזמן ההתבגרות יש כל מיני דברים שנערו צעירות אינן מבינות. כל דבר שלא הבנתי ביחס לבנים והתביישתי לשאול את אימא, רצתי לטידורה. למשל שוחחתי איתה על בנות שגדילות או על מפגש עם בנים. אמא לא טיפלה בי, כי היינו עשירים, זה היה מקובל שלאנשים במעמדנו יש משרתת או מטפלת.

כאשר הייתי בת – 10 נולד אחינו הקטן – דוד. בעיירה הייתה מילדת. לקראת הלידה אבא רץ יחד איתי להביא את המיילדת. הרגשתי את עצמי חשובה שהלכתי איתו להביא את המיילדת.

אני הייתי אכלנית גרועה מאד. חנהלה' הייתה יושבת מול אבא, ואמא תמיד הסתכלה עלי. אבל, איכשהו יצא שתמיד את האוכל שלי העברתי מהצלחתי שלי אל הצלחת של חנהלה'. היינו אוכלים כל יום בשר. הכי אהבתי לאכול צלי בשר. ירקות לא אכלו בפולניה, אבל תמיד היו תפוחי אדמה. סבתא אמא של אבא הייתה אופה לנו את הלחם. הלחם היה לחם לבן פריך וטעים.

היה לנו בבית חדר גדול מאד, שבמרכזו עמד שולחן גדול ורחב. הכי אהבתי את השעונית, שכיסתה את השולחן – היא הייתה בצבע חום עם פרחים. הכיסאות היו עשויים עץ עם פוליטורה, ללא ריפוד. לאבא הייתה שמורה כורסא. בחדר הייתה גם ספה עם משענת נמוכה ומזנון שבו הייתה המגרה שלי. באמצע המזנון הייתה מראה גדולה. כאשר היו עושים את הקידוש לשבת, ואור נרות נצץ במראות המזנון.

הכי אהבתי את אבא שלי! אבא היה מספר לנו מה קורה בעולם. לא היה אז רדיו ולא טלוויזיה. אני זוכרת שהוא סיפר לי על קופסא עם כפתורים, שכאשר מסובבים אותם הקופסא מדברת ומנגנת. חשבתי לעצמי שזה דמיון, זה פשוט לא יכול להיות. בלילה הייתי מתפנקת מתחילה לבכות ועוברת למיטה של אבא. ההורים ישנו בחדר אחד בשתי מיטות נפרדות.

פעם אחת כאשר עברתי למיטה של אבא הצלתי את מחסן התבואה שלנו. היה לי אז כאב שיניים, ובדרך אל המיטה של אבא עברתי ליד החלון, הסתכלתי החוצה וראיתי גנבים בחצר. הם פרצו חור בקיר והתחילו להוציא תבואה מהאסם. נתתי צעקה, אבא התעורר והגנבים ברחו.

בית הספר

אנחנו התחלנו ללמוד עברית כשהיינו קטנות, ועדיין לא קבלו אותנו לבית הספר. אבא היה הממונה על בית הספר העברי. זה לא היה מעמד רשמי, אבל הוא החליט בכמה עניינים. לקראת אחד החגים ערכנו טכס והיו צריכים לבחור ילדים לקרוא, ומי היה זה שהחליט? אבא!

היינו בבית הספר 20 – 30 ילדים. רשמית אסור היה ללמד עברית, אבל צבי לימד עברית. בבית דברנו אידיש לא עברית. ידעתי להקשיב, לדבר ולכתוב אידיש. צבי היה חבר טוב של אבא. צבי היה מורה שמאד אהבנו הוא לימד גם מתמטיקה. שנים לאחר מכן כאשר עמדתי לעלות ארצה, התחתנתי בצורה פיקטיבית עם הבן של צבי, כדי שיהיה לי סרטיפיקט ואוכל להעלות ארצה.

הכיתה הייתה מורכבת מיהודים, פולנים ואוקראינים. ישבנו שני תלמידים ליד שולחן, אני תמיד ישבתי קרוב למורה. היינו 3 בנות יהודיות בכיתה. הלימודים התחילו בשעה 8:00. אמא הייתה מסדרת אותנו לפני בית ספר. היינו מצחצחים שיניים אבל לא מתקלחים. לבית הספר הפולני הלכתי במשך 8 שנים. אחרי בית הספר הפולני הלכתי לבית ספר יהודי.

רוב הזמן למדתי בבית ספר פולני. הייתי תלמידה טובה והתלמידים הרוסים והפולנים רדפו אחרי. הייתי טובה בחשבון, אבל בסוף השנה הציון שקבלתי היה רק מספיק. אבא שאל את המורה מדוע צילה קיבלה רק מספיק? הרי צילה תלמידה טובה! המורה אמר שזה לא חכמה הרי כל היהודים הם סוחרים אז הם יודעים חשבון. אבא שאל אם כך מדוע נתת לתלמידה פולנית ציון 100 בפולנית? המורה התפלל "מה אתה רוצה היא פולניה והיא יודעת פולנית". אבא השיב לו אם כך צילה יודעת טוב חשבון ועליך לתת ציון טוב, הוא לא וויתר. הייתי גאה בו מאוד.

השובבה

פעם בחורף נסעתי על מזחלת עלייתי עליה ללא רשות, לכן כשהייתי צריכה לרדת קפצתי ממנה מבלי לבקש שיעצרו לי. בנפילה מהעגלה נחבלתי, "נמרחת" על האדמה וכל החלק האחורי שלי נשרט. הגעתי הביתה וטידורה סדרה אותי.

אמא הייתה מסרקת אותי וקושרת לי סרטים. אני הייתי ילדה שובבה, תמיד אחד הסרטים היה נופל לי. הייתי רצה אל סבא ומספרת לו שאיבדתי סרט. הוא היה מבקש את הסרט הנותר ומביא לי סרט נוסף כמהו. כמה סרטים שאני אבדתי...

ימי ההולדת נחגגו כמו חג. אי לא אהבתי את הצבע האדום, אינני יודעת למה. פעם סבתא הביאה לי מתנה, שמלה עם פרחים רבים בצבע אדום. ביום הראשון עוד לבשתי את השמלה – זו הרי הייתה מתנה מסבתא. אבל, ביום השני כבר מסרתי את השמלה לאחת מחברותיי.

אני הייתי פחדנית איומה. פעם אבא ביקש שאגיש לו שתייה. המייחס היה במטבח וידעתי שאבא רוצה שתייה חמה מאד. כדי לבדוק את חום המים, איזו שטות... בדקתי את המים בלשון. היו לי כאבים גדולים אבל הסתרתי את הכאב. כל היום לא דברתי כאשר פנו אלי לא עניתי. למה הסתרתי את הכוונה בלשון? איך אני יכולה לעשות משהו לא טוב? הגשתי לאבא את השתייה ולא דברתי. הייתי בטוחה שכל מה שאני עושה הוא טוב. פעם הלכתי עם כוס התה כדי להגיש אותו לאבא, פתאום היה נדמה לי ששד מגיע. עזבתי את הכל וברחתי, כולם ידעו שצילה פוחדת. הייתי גם שובבה וגם פחדנית וכך זה התאזן.

סבא וסבתא מצד אמא

סבתא שלי הייתה אישה נהדרת. היינו שתי בנות, בחוף שהשלג הראשון היה נופל היא הייתה לוקחת את השלג החדש ומורחת לנו על הפנים, שנראה יפות. בעיקר אהבתי את סבא – הוא היה גביר. תמיד היו לו דברים טובים בכיסים. הוא לא היה נותן לנו מיד אלא עורך משחק. הוא היה מסתיר את ידיו מאחורי גבו ושואל 'איזה

יד אתן? כאשר היינו מצביעות על אחת הידיים פעמים רבות היד הייתה ריקה. אז הייתי רוקעת ברגלים 'סבא אני רוצה דברים טובים' והוא היה מתרצה ומוציא אותם.

אני זוכרת היטב את המוות של סבא שלי – כמו היום. הוא חלה ורק אצלי הוא היה מוכן לאכול. הייתי אז בת 12-13, שחקתי בחוץ עם הילדים. כשהיגיע הזמן להאכיל את סבא סבתא הייתה קוראת לי. עזבתי הכל ורצתי להאכיל את סבא, כי רק מידי הוא היה מוכן לאכול.

יום אחד סבתא קוראת לי, צילה, צריך להאכיל את סבא. נגשתי אליו והתחלתי להאכיל אותו וסבא התחיל לחרחר. אמרתי לו תפסיק לעשות קונצ'ים אני רוצה לשחק. סבתא שמעה את קולות החרחרור הגיעה לחדר והוציאה אותי, היא כנראה הבינה שסבא גוסס. היא לקחה אותי לחדר סמוך, היה שם ספסל וישבתי של ולא יכולתי לזוז. הכנסתי את היד שלי לתוך הפה מתוך מבוכה ובהלה והיא נשארה שם זמן רב. זמן רב לאחר האירוע הזה הלכתי בצורת ריקוד לא יכולתי ללכת יפה.

שבת

אני זוכרת את הילדות של בתור ילדות שמחה טובה ועליזה. אני זוכרת שלקראת שבת אמא הייתה אופה עוגיות גדולות ענקיות. אני הייתי לוקחת אותן, מתיישבת בחוץ ומחלקת אותן. ביום שישי בצהרים היו עורכים ארוחה קלה, ולא אהבי את זה. לשמחתי הייתה עזר כנגדי, חנהלה', כך שאם לא רציתי לאכול היה מי שעזר לי.

לקראת שבת היו מלבישים אותנו יפה. אבה היה הולך לבית הכנסת, שהיה בסמוך לבית הורי. על השולחן היו פמוטים, ובהם נרות, שמספרם כמספר הסועדים בליל השבת. ליל שבת היינו יושבים מסיב לשולחן. אחרי שסבא נפטר סבתא באה אלינו בשבת לקבלת שבת. היא הייתה מאד נקייה ומסודרת. כשסבתא יצאה למפגש מחוץ לביתה היא הייתה לובשת חוצה וחצאית. החצאית הייתה מורכבת משלוש שכבות עבוד. אם היו מעמידים את החצאית היא לא הייתה נופלת. אבל סבתא הייתה מודאגת איך היא תראה, האם היא צנועה מספיק?! זה היה מעין תאטרון, טכס התלבשות. לשם כך היא הייתה דורשת עזרה, חנהלה' תמיד ברחה מהטכס, היא לא רצתה לעזור, אבל אני הייתי נשארת עם סבתא כדי לעזור לה.

החלוץ

הייתי קטנה מאד, סבא (אבא של אמא) קרא ליהודים והסביר להם שצריך להעלות לארץ ישראל. זמן קצר לאחר מכן ב-3 במאי, בחג העצמאות הפולני לציון השחרור מעול הרוסים. באותו יום ראיתי את המורה פולניה שלי צועקת "יהודים לפלסטינה, יהודים לפלסטינה". מיד החלטתי שיותר לא אלמד אצלה. הייתי מביאה לה מתנות ודברים טובים שאמא הייתה שולחת. למחרת היא באה לקרוא לי ולהתנצל. אני סירבתי, אמרתי לה – אמרת שאסע לפלסטינה אז אני נוסעת ואצלך לא אלמד.

בחלוץ הייתה לנו פעילות עם צבי, שהיה הבן של המורה לעברית. קראנו לו "רבה" כי הוא התייחס אל עצמו בחשיבות יתרה. אחרי שנגמר בית הספר הפולני – בכתה ח' המשכתי ללמוד עברית. למדתי עברית בחדר עד שהלכתי להכשרה.

בחלוץ החברים שלי היו הבנות והבנים מהעיירה. אני זוכרת את מוטי, הנהג של אבא שלי – עגלון. כשאבא לא היה בבית, בקשתי ממנו שיעשה סיבובים עם הילדים סביב הגבעה. כשאבא חזר הוא הרגיש שהסוס עבד, במקום לנוח, והוא כעס עלי. אבא אף פעם לא הרביץ או הרים אד הקול, אבל בשפת הגוף שלו יכולתי להבין שהוא נגדי, הייתי אז בת 13-14 ויותר לא עשיתי את זה.

בפולניה הייתי משחקת משחקים של הבנים. בארץ לא ראיתי משחק כזה. מקל מחודד ליד גומה שעליו היו מכים במקל ומעיפים אותו למרחק (דומה כנראה ל'דודס'). היינו שלוש חברות שהיינו מאד קשורות זו לזו. הרגשנו את עצמנו יותר חשובות – שם האחת סלובלה' והשניה ברונצ'ה. אבא של ברוניה היה הרב של העירה. לסלובלה' היה אבא – שוחט, שהיה גם בן-דוד שלי. שיחקנו יחד בקלאס, ספרנו סודות אחת לשניה, איזה בן מסתכל על איזו בת.

אמא בכתה בגלל שהלכתי לחלוץ, אבל אבא אמר "זה רצונה וזה כבודה". בעירה שלנו היה קיבוץ קטן ואהבתי את הרעיון הזה. מאז שאני זוכרת היה בעירה קיבוץ. אני הייתי מאד מעורבת בחיי הקיבוץ. ביום שישי אמא הייתה אופה עוגיות, הייתי הולכת לחלוץ ומחלקת לכל הילדים

עוגיות. בכל זמן שלא למדתי הייתי בקיבוץ. דברתי עם החברים, שחקנו ביחד והיינו צעירים. היו גם אספות, דנו בשאלה מה כדאי לעשות? איך להתייחס אל חברים שלא נהגו יפה אחד עם השני.

בהתחלה הייתי בקיבוץ בורבה. כפי שספרתי אמא הייתה שולחת כל יום שישי עוגיות בהתחלה זה היה נחמד. אבל אחרי מספר שבועות הרגשתי שזה מפריע לי. החלטתי שאני לא רוצה להיות בורבה ועברתי לקבוץ אחר. לא רצית להרגיש שאני גרה בקיבוץ וגם בבית. רציתי להיות קבוצניקית.

עברתי להכשרה בקרמניץ. תנאי המגורים בקרמניץ היו קשים, אבל לא הרגשתי בקושי, ישנו על גבי מזרונים, שהיו מונחים על הרצפה. לא היה ארון או מקום שבו יכולתי לשים את החפצים האישיים. הבאתי מהבית בגדים רבים, היינו משפחה אמידה ואמא ציידה אותי כראוי. מיד כשהגעתי לקרמניץ לקחו מיד את הבגדים וחילקו אותם בין שאר החברים.

ההכשרה הייתה הפעם הראשונה שבה הייתי מחוץ לבית. בהתחלה היה לי קשה, אבל ההורים באו לבקר אותי. קרמניץ נמצאת 30 ק"מ מורבה, ההורים הגיעו אלי

בעגלות רתומות לסוסים. בהכשרה עבדתי במטבח ואצל אנשים עשירים. הייתה רבצ'ן שאמרה לי "בת כמוך צריכה ללכת להכשרה? את לא יכולה לשבת בבית אצל אמא ולנוח?"

בקרמניץ היה לוקח כמה שנים עד שהיו נותנים לעלות ארצה. לפתע בא בונצ'יה ואמר "אם תתני לי נשיקה אני אגלה לך משהו שתשמחי". אמרתי לו שנשיקות אני לא נותנת. אחרי זה התברר לי שבחרו בי, רק חודש לאחר שהגעתי להכשרה, לעלות ארצה. את בונצ'יה הכרתי בהכשרה והא דאג לי במיוחד וכנראה שהו אם דאג לי לסרטיפיקט המוקדם.

אחרי שההנהלה אישרה את עלייתי ארצה האספה של הקיבוץ הייתה צריכה לאשר זאת. היה אדם אחד שהתנגד לעלייתי, עד היום אני כועסת עליו. כאשר שאלו אותו למה אתה מתנגד הוא אמר "צילה היא פועלת טובה, אז כדאי שהיא תשאר אצלנו."

סרטיפיקטים היו לנו מעט, לכן כדי לאפשר לשני בני אדם לעלות באותו סרטיפיקט היינו מתחתנים באופן פיקטיבי. רצה הגורל שמי שנבחר להיות "בעלי" היה הבן של המורה לעברית. אבא שלי ואבא שלו היו חברים טובים. סבתא רצתה שאני אתחתן איתו, אבל אני לא רציתי אותו. בן כך הייתי צריכה לנסוע לארץ ישראל. לא אמרתי דבר כי לא רציתי להתווכח עם סבתא.

העלייה

ההורים קנו לי את הכרטיס לאוניה והיינו יחד על החלוצים, נסענו מקרמניץ, שליד לבוב עד לנמל גדנסק. הנסיעה נמשכה יום. העליה לאוניה עברה בקלות והייתה נוחה. המסע בים נמשך כמה ימים. האוניה הייתה אונית נוסעים נוחה, וגרנו ארבע בנות בחדר. באוניה שרנו ורקדנו הרבה. היינו צעירים והכרנו זה את זה, כמו אנשים צעירים שנהנים להיפגש. היה לנו כל-כך טוב באוניה שלא היה לנו חשק לרדת אל החוף. הפחד הגדול ביותר היה שלא נרד בתל-אביב אלא ביפו. בסוף הגענו לישראל, לנמל תל-אביב, באוקטובר 1933.

עוד בחוץ לארץ היו לי עגילים עם יהלומים שקבלת מדוד מרוסיה. אני תמיד קיבלתי יותר מתנות מחלנהלה אחותי, לא יודעת למה. העגלים נראו כמו חצי עיגול עם יהלום בצבע לבן. כששטנו באוניה לארץ ישראל דיברנו ביננו שלא מתאים להיות חלוצה בארץ ישראל עם עגילים. אז הורתי את העגילים והשארתי אותם באניה. אף

פעם לא הצטערתי על זה שהשארתי את העגילים. היו לי כל כך הרבה חפצים ומסתי אותם להרבה אנשים ולא הצטערתי. באוניה היה אוכל מצוין, אוכל פולני. כל יום אכלו בשר ודייסה, ביום שישי בצהרים אכלו גרגרות וכנפיים ברוטב, ואת זה אהבתי מאוד.

הגיענו לתל-אביב בשעות הצהריים. בחור אחד אמר לנו "לא היו לכם מספיק מים בדרך כדי להטביע את עצמכם?! למה באתם לישראל?" זה היה המפגש הראשון עם הארץ. לאחר מכן הגענו לבית שבו קבלו את העולים. טבנקין קיבל את פנינו ומשם לקחו אותנו מיד לכפר יונה. בערב היגענו לכפר יונה היו בה רק אוהלים וצריף אחד. בצריף היה חדר אוכל וכן מגורים לזוג חלוצים ותיקים – חבר וחברה.

כל-כך רציתי להגיע לארץ ישראל שכל דבר היה בשבילי יפה וטוב. למחרת בבקר סידרו אותי לכבס את הכביסה של החברים. היום יש מכוונות כביסה, אבל אז היינו צריכים לכבס ולתלות את הכביסה בידיים, זה היה לי קשה מאוד. היינו חופרים בור ממלאים עצים ומדליקים אש. על הבור היינו מניחים את דודי המים שבהם כיבסנו את הבגדים. כמובן שלא היה חשמל והתנאים היו קשים, אבל זה לא קלקל את הרגשתי הטובה.

בכפר יונה היינו צעירים ומלאי חיים. הייתה רק משפחה אחת שקבלה חדר. אנחנו הצעירים היינו יוצאים בערב לפרדסים. התאהב בי אז הרופא של כפר יונה. זה היה מוזר מה פתאום קיבוצניקית עם רופא? ניסיתי להימנע ממנו אפילו שהייתי חולה. כלא רציתי שיטפל בי. גרנו אז באהלים, הוא היה מגיע ומזמין אותי לטייל איתו. עשיתי הסכם עם המשפחה, כאשר היא רואה את הרופא מרחוק הם מסתירים אותי בחדרון שלהם.

היו לי הרבה מחזרים, קצת יותר מדי, זה היה כל כך קשה. בפולנית אומרים "כשיש יותר מדי זה לא בריא", וכנראה יש בזה משהו. בכפר יונה היה אדם שהסכמתי להיות חברה שלו, אני לא זוכרת את שמו. היינו חברים במשך שנה עד שכפר יונה התפזרה. החבר שלי היה גבוה שחרחר והוא היה נעים.

מכפר יונה לגבעת חיים ולגשר

לאחר שכפר יונה התפזרה הלכתי לעזרה לגבעת חיים, שבה היו מאה אנשים, הם שמונים היו חולים. החבר שלי לא הלך איתנו לגבעת חיים אלא למקום אחר וכך

נפרדנו. הפרדה ממנו לא הייתה קשה במיוחד. בכפר יונ החיינו כמו משפחה אחת. כל ערב היינו מטיילים עד מאוחר, כמו נערים ונערות צעירים. ביום בעיקר עבדנו בפרדסים.

בגבעת חיים היה בחור שהיה לו אוטו, ואז זה נחשב לאיש חשוב והוא... התאהב בי. אני עבדתי במטבח שבו היו מבשלים בעזרת פחם. היינו קמים בארבע בבקר, כדי להספיק להכין אוכל ולחמם את השתייה לפעולים שיצאו לעבודה. בבקר היינו מבשלים דייסה ובצהרים חצילים. בשר לא ראינו שם. פעם אחת הבחור עם האוטו הגיע למטבח התכופף ונתן לי נשיקה, בתגובה מידית הוא קיבל סטירה. הבחור היה כנראה רופא ומאוחר יותר נפגשנו בטבריה, כאשר דודו פתח את הראש. היה צריך לתפור את הראש ומי היה הרופא... הבחור מגבעת חיים.

בגבעת חיים פגשתי את אבא. היה לו חתך לאורך הלחי והוא נראה לי כזה יפה. אבל מישו אמר לי עליו "כשהוא פותח את הפה תכף אוהבים אותו". אני באמת לא יודעת למה בחרתי בו. הוא כנראה ידע לחזר אבל אני לא יכולה להגיד בדיוק מה משך אותי אליו. הייתה בחורה מפולניה שדברה עליו בהתלהבות "את יודעת מה זה ישעיהו?!" אבל בהתחלה לא התלהבתי ממנו. אחרי זה הוא התחיל לדבר ולחזר אחרי ואז התאהבתי בו. אבא הזמין אותי לטיולים והיו שם כידוע המון פרדסים. בגבעת חיים לא

היינו חברים, אבל אחרי שעברתי לגשר אבה התחיל לבוא אלי ואז התחלנו לצאת.

למה עזבתי את גבעת חיים? באתי לכפר יונה והיה שם טוב מאד, אחרי כן הגעתי לגבעת חיים כדי לעזור, זו לא הייתה החברה שלי. לכן, לא רציתי להישאר שמה. הגעתי לגשר בסתיו בדצמבר 1935. בגשר היינו שתי חברות טובות שהיינו קשורות זו לזו, לחברתי קראו טובה. טובה ואני אהבנו ללכת מתחת לגשרים שעל הירדן

ולספר איך עבר היום. לילה אחד הגיעו לגשר המון ערבים ואנחנו נבהלנו וברחנו כמו משדים. התברר שהערבים הגיעו לגשר כדי לקדש את ראש החודש.

טובה עברה לתל-אביב, כי היא לא רצתה להיות בקיבוץ, היא מתה מהתקף לב, בלי שהתחתנה. אז נפרדו דרכינו, באותם ימים זה לא היה פשוט לשמור על קשר, נפגשנו עוד פעם אחת לאחר שהיא עזבה, וזהו.

כשעברתי לגשר אבא עוד הדריך בירושלים ולאחר מספר חודשים הוא הגיע לגשר. כעבר איזה זמן החלטנו להתחתן. בזמן החתונה אבא לא היה בחופה. אנחנו נסענו אל הרב של כנרת, עם חבר אחר ממוצא מזרחי – מאיר ארזי. החבר התקשה לענות על שאלות הרב, כמובן שטבעת לא הייתה והרבצין נתנה את הטבעת שלה, כדי שנוכל להתחתן. אחרי שהטכס נגמר החזרתי את הטבעת לרב, אבל הרבצין לא ידעה, היא רצה אחרי "אפוא הטבעת, אפוא הטבעת..." אני זוכרת שנפגעת, ועד היום זה עדיין שמור בזיכרוני.

הקמת המשפחה

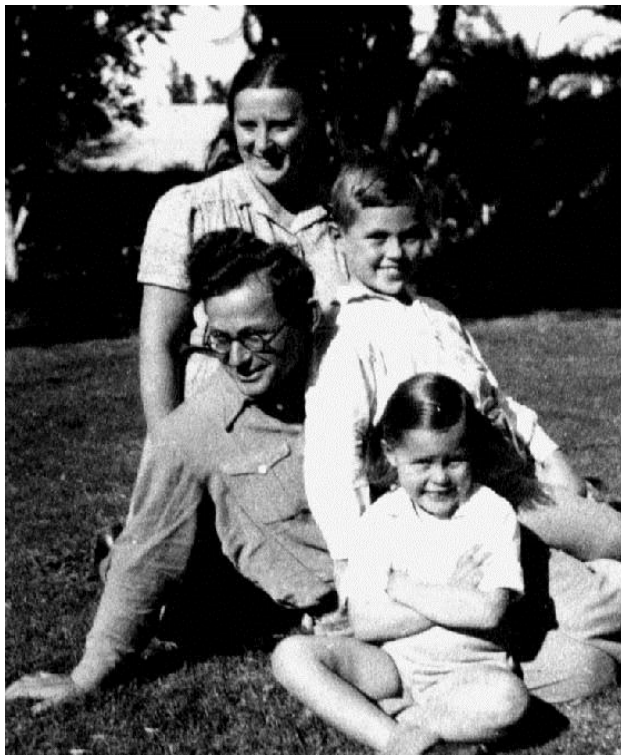
ילדתי את מנחם בעפולה. אבא הגיע ברכבת ולאחר כמה ימים חזרנו יחד לגשר. המטפלת של מנחם הייתה מרי עמלי. מנחם היה תינוק יפהפה, רציתי לטפל בו בעצמי אבל לא הייתה לי ברירה, לא היה לי מספיק חלב משלי. מנחם היה מחכה לחלב של אמא אחרת והיא בכוונה האכילה את הילדה שלה הרבה זמן, ולמנחם נשאר מעט חלב. לאחר זמן מה זה נמאס לי ועלה לי על העצבים והודעתי שמהיום הוא אוכל דייסה. אמרו לי שהוא לא יגדל ולא יצמחו לו שיניים, אבל התעקשתי. מאז

שהוא התחל לאכול דייסה הוא הצליח לצמוח ולהתפתח יפה יותר טוב מאשר כשהוא ינק.

היו זמנים שכמעט לא היה אוכל בקיבוצים. מבתי החולים הזמינו את היולדות שיגיעו שבוע קודם כדי שיאכלו, יתחזקו וכך יהיה להן כוח ללדת. הגעתי לבית החולים וחיכיתי שבוע ימים. בבית החוס הייתה אחות, אישה רעה. אמרתי לאחות שאני צריכה ללדת ויש לי כבר דם. האחות כעסה ואמרה ש"תמיד אתן מודיעות שאתן צריכות ללדת גם כזה לא כך". אבל אז הגיע דר' כהן ז"ל ולקח אותי לחדר הלידה וכעבור כמה שעות ילדתי את דפנהלה'. דפנהלה' נולדה בשעות הצהריים, אבא עבד אז בתל-אביב והוא במקרה בא לראות מה שלומי ואז קיבלתי צירים. דפנהלה' הייתה יפה מאד.

דפנהלה' הייתה אהבתו של אבא, אסור היה לי לגעת בילדה, רק ישעיהו היה צריך

לטפל בה. הוא טיפל בה, אפילו שהייתי מחתלת אותה הוא היה בא לעזור. דבר אחד מיד הסכמנו על השם "דפנה" – שזה ביוונית אהבה וניצחון. זמן קצר לאחר החתונה אבא שוב יצא לפעילות בתנועה. הוא רצה גם לא להיות בבית וגם שאני אכתוב. הוא עבד בנוער העובד. אבא תמיד היה בפעילות. דפנהלה' מאד אהבה את האבא והיא רצתה אותו, היא הייתה בוכה וצועקת, כמו שילדים יודעים. אבא היה מגיע בשבתות וחגים הביתה, אצלו התנועה הייתה לפני הכל.

